Anna Borg Cardona B.A., L.T.C.L.

Il-bedbut huwa strument mużikali li sa ftit snin ilu kulħadd kien jaf x'inhu. It-tfal kont tarahom jiġru mat-toroq jew ma' l-għelieqi jedhew idoqqu xi bedbut li jkun għamlilhom missierhom jew li jkunu għamlu huma stess. Biex tagħmel din is-suffara ċkejkna m'għandekx bżonn xi għerf kbir, iżda llum ftit issib nies li għadhom jafu x'inhu il-bedbut, u wisq inqas li jafu jagħmlulek l-istrument.

Il-materjal li minnu jsir il-bedbut: Il-bdiebet jistgħu jsiru minn diversi materjali. L-iżjed antiki aktarx huma dawk magħmula minn ħxejjex komuni. Jekk inħarsu lejn inċiżjoni (Fig.1) li dehret fl-1723 fil-*Gabinetto Armonico* ta' Filippo Bonanni,[1] naraw tfal jonfħu ġo sfafar magħmulin minn zkuk tal-qasab (bit-Taljan *zampogne*).Ftit snin biss wara li dehret fl-Italja din l-inċiżjoni, insibu li l-Għawdxi Kanonku Agius de Soldanis iddiskriva l-bedbut tal-gżejjer tagħna hekk:

> *Betbut - cifoletto, in Roma Zampogna. Formato dalla canna del grano da due parti aperto con un taglio per aria da un canto indifussato viene da ragazzi.* (sic.- Diz. 72 v)[2]

Il-kelma *cifoletto* ġejja minn *ciufolo*, iżjed magħruf bħala *zufolo*, li, bħal ħafna ismijiet ta' strumenti oħra, għandu sinifikati differenti. Hawnhekk *cifoletto* tfisser sempliċiment suffara żgħira. De Soldanis jgħidilna li kienu jagħmlu bedbut minn *canna del grano*, jiġifieri minn zokk tal-qamħ.

M. A. Vassalli fil-*Lexicon* tal-1796,[3] jiddiskrivi *batbut* bħala *instrumentum musicale rusticum et simplex, quod fit ex calamo avanae, arundiins, etc.* Hawn jgħidilna li l-bedbut kien magħmul mill-ħafur u mill-qasab, fost ħxejjex oħra.

Fil-*Vocabolario* (anonimu) li ħareġ fl-1853[4] l-awtur jiddeskrivi l-istrument bħala *samponietta di avena, reed pipe.* Jerġa' jsemmilna li dan l-istrument żgħir kien magħmul mill-ħafur. Hawn Malta għandna żewġ tipi ta' ħafur, wieħed żgħir u l-ieħor kbir. Il-ħafur iż-żgħir huwa rqiq u fraġli wisq, iżda, jekk ikun imdaqqas , ikollu zokk b'saħħtu biżżejjed biex tagħmel minnu l-istrument ċkejken.

Nafu li strument ieħor tat-tfal kien isir mill-bont tal-basal[5] li f'Awissu jkun niexef sew u jsir iebes u sod. Missirijietna kienu jagħmlu xaqq bil-mus fin-nofs tal-bont u

jagħmluh tip ta' ġugarell għat-tfal. Dawn kienu jżarżru fih kemm jifilħu u jarmuh meta jixbgħu minnu. Dan l-istrument ukoll, ħafna nies isejħulu bedbut (Fig.2).

Jekk inħarsu ftit iżjed fid-dettall lejn dak li nkiteb u dak li jingħad fuq il-bedbut, nibdew nindunaw minnufih, li l-kelma bedbut kienet u għadha tfisser diversi tipi ta' sfafar magħmulin mill-ħxejjex. Insibu li biċċa huma miftuħin minn żewġ naħat, u oħrajn minn naħa waħda biss. U biċċa għandhom xaqq f'żaqqhom u oħrajn għandhom ilsien. Dawn, minkejja li huma ta' għamla differenti, kollha jissejħu bl-istess isem ta' bedbut, u m'għandniex nistagħġbu jekk insibu li hemm isem wieħed għal strumenti differenti u ġie li wkoll ħafna ismijiet għall-istess strument, għax f'pajjiżi oħra wkoll ta' spiss jiġri hekk fi strumenti popolari.

Skond De Soldanis, zokk tal-qamħ miftuħ minn żewġ naħat li jaqtgħulu qasma, jissejjaħ bedbut. Aħna nafu li dan l-istrument u l-bont tal-basal, li huma t-tnejn miftuħin minn żewġ naħat, huma totalment differenti minn dawk l-istrumenti li huma miftuħin minn naħa waħda biss. Zokk li jkun miftuħ minn naħa u magħluq minn naħa oħra, u li f'tulu jinqata' lsien li jperper u jivvibra meta tonfoħ, huwa bedbut li bl-Ingliż jissejjaħ *single reed* jew *single beating reed*. Dan l-istrument ċkejken kapaċi jipproduċi nota ċara u mhux iżarżar biss kif jagħmlu wħud mill-istrumenti tat-tfal magħmulin mill-ħxejjex.

Jekk inħarsu lejn iz-zokk tal-qamħ li semma De Soldanis, insibu li għandu għadd ta' għoqod fih, u allura minnu huwa possibbli li jinqatgħu mhux biss strumenti b'żewġ naħat miftuħin, iżda wkoll strumenti fejn naħa tkun magħluqa u oħra miftuħa (Fig. 3). L-istess insibu fil-ħafur li jissemma minn Vassalli, iżda dan ikollu għoqda waħda biss in-naħa t'isfel (Fig. 4). Kull fejn hemm għoqda jew għaksa, jista' jinqata' t-tip ta' bedbut b'naħa magħluqa u l-oħra miftuħa. Din l-għamla ta' bedbut hija l-aktar interessanti għalina għax insibu li għandha importanza kbira fi strumenti mużikali aktar komplessi.

Kif isir il-bedbut tal-qasab: Bla dubju, il-qasab (*Arundo donax*), huwa l-iżjed materjal b'saħħtu li minnu jistgħu jsiru l-bdiebet (*single reed*). Il-qasab ma jridx ikun oħxon wisq, għax iżjed ma jkun oħxon inqas jippermetti vibrazzjonijiet. L-aħjar bdiebet isiru minn qasab ta' minn seba' sa għaxar millimetri dijametru li jkollhom il-qoxra tal-qasba rqiqa u t-toqba (*bore*) wiesgħa. Il-bedbut jista' jinqata' u jsir dak il-ħin stess minn qasba friska, speċjalment meta jsir biex jintuża mit-tfal li jgawduh għal ftit u jarmuh. Iżda

jekk il-bedbut se jsir għal xi skop ieħor, bħal ngħidu aħna parti minn strument ieħor, il-qasab għandu jinqata' u jitnixxef sewwa qabel jinbeda x-xogħol fuqu. Huwa aħjar jekk dan il-qasab ma jitnixxifx fix-xemx għax jinħataf, [6] u ma jkunx tajjeb ħafna għall-bdiebet.

Nibdew billi naqtgħu l-qasba kemm kemm 'il fuq mill-għoqda, u xi seba' ċentimetri iżjed 'l isfel mill-għoqda. B'hekk ikollna biċċa qasba twila xi 7.5 ċentimetri magħluqa bl-għoqda minn naħa waħda u miftuħa mill-oħra (ara Fig. 5a u 6a).

Ġo din il-qasba jinqata' lsien jew, kif ngħidu, "bieba". Hemm żewġ modi kif tista' tinqata' din il-bieba; jew tibda min-naħa ta' l-għoqda u taqta' 'l isfel biex nagħmlu dik li teknikament tissejjaħ *down-cut reed* (Fig. 5), jew tibda min-naħa l-oħra u taqta' lejn l-għoqda biex nagħmlu dik li tissejjaħ *up-cut reed* (Fig. 6). Mill-istħarriġ li għamilt jien jidher li, f'Malta, l-aktar magħrufa aktarx kienet dik maqtugħa 'l isfel, għalkemm kien hawn ukoll xi waħdiet minn dik maqtugħa 'l fuq. Naraw ftit kif isiru dawn il-bdiebet.

(a) Bedbut maqtugħ l-isfel: Dan isir billi, b'xafra li taqta' sewwa, nagħmlu qasma mimduda fil-wesgħa tal-qasba ftit 'l isfel mill-għaksa jew għoqda (ara Fig. 5b). Din trid tkun fonda l-ħxuna kollha tal-qasba u twila xi nofs ċentimetru. Imbagħad, minn kull tarf tal-qasma mimduda, inniżżlu xaqq miexi 'l isfel u fond sa ġewwa biex noħolqu l-bieba (Fig. 5c). B'hekk, il-bedbut, bil-bieba maqtugħa 'l isfel, teknikament ikun lest. Dan jindaqq billi ddaħħal f'ħalqek l-istrument min-naħa ta' l-għoqda sat-tarf tal-bieba u tonfoħ fih. Li jiġri hu li, meta tonfoħ, il-bieba tibda timmolla u tirtogħod bil-vibrazzjonijiet u tipproduċi nota ċara. Iżda spiss jirriżulta li, tonfoħ kemm tonfoħ, issib li l-bedbut ma jdoqqx. F'dan il-każ il-bieba jkollha bżonn jew li titraqqaq ftit bil-mus biex tkun iżjed flessibbli, jew tinġibed kemxejn 'il barra b'ħafna attenzjoni biex ma tinqasamx. Bi ftit logħob, fl-aħħar il-bedbut għandu jiġi jdoqq.

(b) Bedbut maqtugħ il fuq: Biex naqtgħu bedbut li se jkun *up-cut,* (Fig. 6) il-qasma nagħmluha xi 3.5 ċentimetri iżjed 'l isfel mill-għoqda (Fig. 6b) u minflok ma naqtgħu 'l isfel bil-mus, nitilgħu lejn l-għoqda biex il-bieba tiġi tħares in-naħa l-oħra (Fig. 6c). Din xorta trid tiddaħħal kollha fil-ħalq sa ftit iżjed mill-qasma tal-bieba. Meta tonfoħ, il-bieba tibda tperper bil-vibrazzjonijiet u ddoqq. Naturalment jekk ikun hemm l-inqas varjazzjoni fil-wesgħa tal-qasba, fit-tul tagħha jew fil-ħxuna, il-ħoss jinbidel. It-tfal jifirħu mhux ftit meta jiskopru li kull bedbut jista' jagħmel ħoss differenti, u jekk

taghmlilhom xi tliet bdiebet jew erbgħa, kollha ta' daqsijiet differenti, jindunaw li l-akbar bedbut se jkollu nota aktar baxxa, waqt li l-iżgħar u l-idjaq wieħed se jagħti l-ogħla nota.

Il-bedbut bħala parti minn strumenti oħra: Il-bedbut tal-qasab hemm skopijiet oħra għalih, barra dak li jferraħ lit-tfal. Infatti nistgħu ngħidu li l-bedbut huwa l-bażi ta' għadd ta' strumenti mużikali aktar komplessi. Billi bedbut waħdu jdoqq nota waħda biss, missirijietna kienu jaraw kif jagħmlu biex iżidu n-numru ta' ħsejjes. Dan kienu jagħmluh billi jdeffsu bedbut ġewwa biċċa qasba ftit usa' u itwal li tissejjaħ "qima", li fiha kienu jżidu xi ħames toqbiet jew imriefes (*fingerholes*) . Imbagħad erħilhom idoqqu xi melodiji sempliċi li issa, sfortunatament, ftit niftakru minnhom. Meta l-bedbut jiddeffes ġewwa qasba oħra bl-imriefes, b'dan il-mod, joħloq tip ta' klarinett li huwa magħruf matul il-medda kollha ta' l-Afrika ta' Fuq u tul ix-xtut tal-Mediterran. Fil-pajjiżi ta' l-Afrika ta' Fuq huwa magħruf bħala żummara. Hawn Malta u fi Sqallija wkoll, insibu li l-isem żummara jintuża mhux biss għal dan l-istrument, iżda wkoll għal xi tipi oħra ta' sfafar magħmulin mill-ħxejjex.

Flok qima waħda ġieli niltaqgħu ma' tnejn marbutin flimkien, bħalma nsibu fiż-żaqq Maltija. F'dan il-każ għandna qima waħda b'ħames rifsiet u oħra b'waħda. Kull qima jkollha bedbut tal-qasab imdeffes ġo fiha li jkun magħmul bil-mod li semmejna (l-iżjed komuni dak maqtugħ 'l isfel; Fig. 5). Qabel ma jintużaw, dawn il-bdiebet iridu jkunu mnixxfin sewwa. Għaż-żaqq, iż-żewġ bdiebet iridu jinstemgħu qishom bedbut wieħed, jiġifieri jdoqqu l-istess nota. Biex jirnexxilek tagħmel dan, trid ħafna logħob u paċenzja kbira. Hawn Malta l-użanza hi li ddeffes xagħra bejn il-perpura tal-bieba , biex tibqa' dik il-ħarira miftuħa u b'hekk tkun iżjed flessibbli. Imbagħad torbot il-ħajt madwar il-bedbut fit-tarf t' isfel tal-bieba. Jekk in-nota għandha bżonn togħla, trid tressaq il-ħajt ftit iżjed 'il fuq. Iżda jekk in-nota għandha bżonn titbaxxa, trid torbot il-ħajt kemxejn iżjed 'l isfel. Ġieli kienet ukoll titqiegħed xi qatra xema' f'tarf il-bieba biex tvarja t-ton ħarira 'l isfel. U hekk tkompli tilgħab u tipprova sakemm iż-żewġ bdiebet ikunu ntunati sewwa ma' xulxin. Id-daqqaqa taż-żaqq kienu jġorru magħhom partita bdiebet biex ikunu jistgħu jagħżlu u jbiddlu kif meħtieġ. Ġieli wkoll kienu jaqtgħu qalbhom għax isibu li "l-bdiebet ma jridux ikunu jafu".

Il-bedbut fil-kultura tagħna: Fil-qedem, kull ħaġa li kienet tipproduċi ħoss kienet tiġi meqjusa bħala ħaġa maġika għax kellha "vuċi" li l-bniedem ta' dak iż-żmien ma setax jispjega. [8] Iżda x'sehem kellu l-bedbut fil-ħajja tal-Maltin ta' l-imgħoddi?

Hawn ta' min isemmi poeżija li jismha *MILIZIA inchella jdakka ta Zeppi bil BEDBUT FIL WACKT LI SEJER Santiermu.* [9] Din il-poeżija miktuba f'71 kwatrina b'taqbil ta' l-għana Malti (abcb), kienet ħarġet fl-1852 bi skop politiku. Dak iż-żmien, Dr. (wara Sir) Adrian Dingli kien ippropona li l-Maltin jidħlu għall-milizia bilfors. Il-poeżija topponi din l-idea b'mod ċar li jifhem kulħadd. Hija forma ta' oġġezzjoni f'isem il-popolin. Nikkwota (bl-ortografija oriġinali) xi ftit strofi minnha:

7. Dock ja bedbut dock / Dock iddakka tatambur,
   Igri ilbes l'uniformi / Biex santiermu t'fittesc tmur.
8. Dock ja bedbut dock / Biex nisctrilek habba tin
   Lesti ruħek ghal santiermu / Fittex naddaf l'azzarin
18. Dock ja bedbut dock / BANNI BANNUZZI ITTATA GEI
    Int iddock u jien inghanni / U fsantiermu immorru ittnei.
34. Dock ja bedbut dock / Biex nisctrilek habba tin
    Af jech tonckos fil Milizia / Thallas hamsa u ghoscrin scelin.

Barra l-ħafna interess storiku u politiku, din il-poeżija għandha interess speċjali għalina għax insibu li l-bedbut tant huwa kunsidrat xi ħaġa Maltija li d-daqqa tiegħu hija hawnhekk identifikata mal-vuċi ta' protesta tal-poplu Malti. Punt ieħor interessanti huwa li nsibu l-kliem *Doqq, ja bedbut doqq, biex nixtrilek ħabba tin* ripetuti kemm-il darba fil-poeżija. Kif nafu, il-bdiebet fihom ħafna logħob biex jiġu jdoqqu tajjeb u jħobbu jittantaw. Għalhekk, qabel jonfħu fil-biċċa qasba, il-Maltin kellhom id-drawwa li jwiegħdu 'l bedbut xi ħaġa tajba biex jibda jdoqq malajr. Li ġiethom f'rashom kienet il-ħabba tin taċ-ċappa:

Doqq, doqq, bedbut doqq / ħa nixtrilek ħabba tin/ minn għand Peppu s-Seraċin. [10]

Interessanti li Giuseppe Pitre kien sab ħsieb simili fi Sqallija fejn kienu jogħrku l-bedbut (*zampogna, zampognella, sampugnedda, zammara, zammariedda etc.*) bejn idejhom, u biex ifittex jibda jdoqq, jgħidulu:

Sona sona, zammariedda / chi ti fazzu la cammiciedda [11]

U f'Napli jgħidu:

Sona sona, zampognella / ca t'accatto la gonnella,

La gonnella de scarlato: / Si non suone, te rompo la capo.

F'dawn il-formuli li nafu li jintużaw f'Malta, fi Sqallija u f'Napli, naraw li l-bedbut tista' tgħid li jitqies mhux bħala ħaġa mejta iżda bħala ħaġa ħajja, saħansitra bħala wieħed li għandu bżonn jilbes u jiekol bħall-bniedem. Min jaf kemm hu antik dan il-ħsieb?

Minn dan kollu li semmejt jidher li l-bedbut huwa minsuġ sewwa fil-kultura tal-Maltin. Dan l-istrument ċkejken, speċjalment dak magħmul mill-qasab, mhux ħaġa ta' Malta biss iżda huwa wkoll parti integrali mill-kultura tal-pajjiżi ta' madwarna fil-Mediterran. Il-kultura tiegħu insibuha kull fejn jinsab jikber naturali l-qasab. Nafu wkoll illi dan il-bedbut tal-qasab ma tbiddel xejn minkejja ż-żmien li għadda minn fuqu.[12] Kemm ilu fost il-Maltin ma naħsibx li qatt se nkunu nafu, iżda nistgħu ngħidu li huwa strument primittiv ħafna, li hu magħġun fil-kultura tagħna, u li jkun għajb jekk wara dawn is-snin kollha fostna inħalluh jintnesa u jintilef.

Noti u Referenzi.

1. Filippo Bonanni *Gabinetto Armonico* (Rome, 1723)   Frank Harrison & Joan Rimmer *The Showcase of Musical Instruments* with 152 illustrations from Bonanni's *Gabinetto Armonico, 1723* (New York, Dover Publications, 1964)
2. Agius de Soldanis *Dizionario Maltese Italiano Latino* Bibljoteka Nazzjonali Ms 143
3. M. A. Vassalli *Ktyb yl klym Malti mfysser byl-Latin u byt-Talyn . . . Lexicon Melitense-Latino-Italum* (Romae 1796)   Bibljoteka Nazzjonali Bq b4
4. *Vocabolario Maltese, Italiano, Inglese guidato da un Alfabeto Maltese perfetta imitazione dell Italiano* Quarta edizione (Malta 1853) Bibljoteka Nazzjonali Bd4 - 10.
5. Missieri jiftakar li meta kien għadu tifel, xi 65 sena ilu, zijuh minn Ħal Qormi kien jagħmillu dak li kien jissejjaħ *bedbut* mill-bont tal-basal.
6. Skond id-daqqaq taż-żaqq Toni Cachia, imlaqqam *Il-Ħammarun*, illum raġel ta' 83 sena, jekk il-qasab jitnixxef fix-xemx, il-bdiebet "jogħlbu u jmutu".

7. Dan it-tip ta' bedbut tgħallimt nagħmlu minn għand *Il-Hammarun*, li mdorri jagħmilhom għaż-żaqq b'dan il-mod (*down-cut reed)*. Meta kien tifel huwa tgħallem din is-sengħa minn għand daqqaq agħma min-Naxxar, imlaqqam Ġużeppi *L-Għarrun.*

8. Anthony Baines *Woodwind instruments & their History* (London, Faber and Faber, 1967), 171.

9. Nixtieq nirringrazzja lil Dr. Albert Ganado talli wrieni din il-poeżija anonima: *MILIZIA inchella jdakka ta Zeppu bil-BEDBUT fil wackt li sejer Santiermu* (1852).

10. Capt. E. D. Busuttil, *Ġabra ta' Qwiel Maltin* . . .(Malta, Lux Press, 1971) 60; Peppu s-Seracin aktarx kien minn H'Attard għax in-nies ta' dan ir-raħal kienu mlaqqmin "Is-Seracini".

11. Giuseppe Pitre *Giuochi fanciulleschi siciliani* (Palermo 1883, ristampa anastatica, Bologna, Forni Ed.1969)

12. Anthony Baines *op. Cit.* 189-190.

Fig. 1 Incizjoni fil-*Gabinetto Armonico* ta' Filippo Bonanni, 1723.

Fig. 2 Bont tal-basal

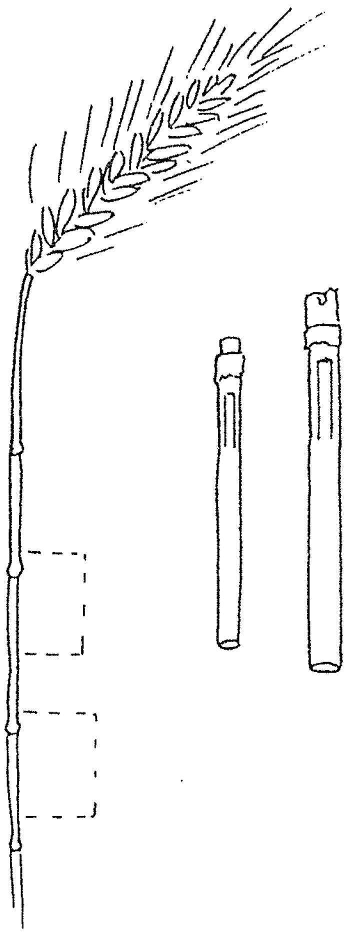

Fig. 3 Bdiebet maghmulin miz-zokk tal-**qamh**

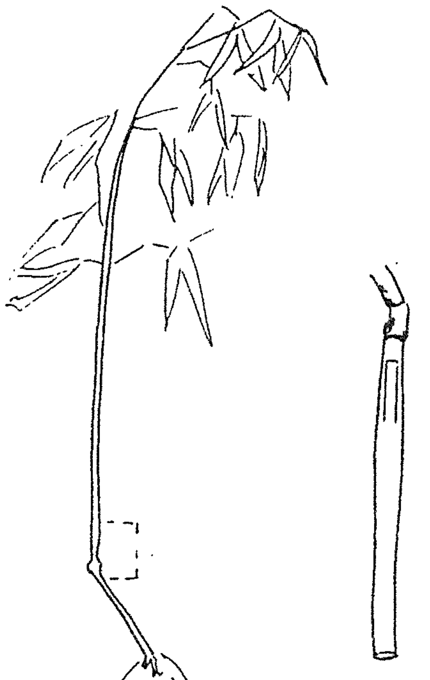

Fig.4   Bedbut tal-**hafur**